

Arkeologi vid Hacksta kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Hacksta kyrka
Hacksta socken
Enköpings kommun
Uppland

Emelie Sunding

Arkeologi vid Hacksta kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Hacksta kyrka
Hacksta socken
Enköpings kommun
Uppland

Emelie Sunding

Omslagsbild: Hacksta kyrka avbildad från SÖ av Johan Hadorph 1684. Bild från Vennberg 1917.

Upplandsmuseets rapporter 2016:27
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton där inget annat anges: Emelie Sunding
Planframställning där inget annat anges: Emelie Sunding
Vetenskaplig granskning: Bent Syse

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Dnr I2014/00634

© Upplandsmuseet, 2016

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Syfte, metod och genomförande	9
Undersökningsresultat	10
Fynd	14
Administrativa uppgifter	16
Referenser	16
Bilaga 1 Konserveringsrapport	17

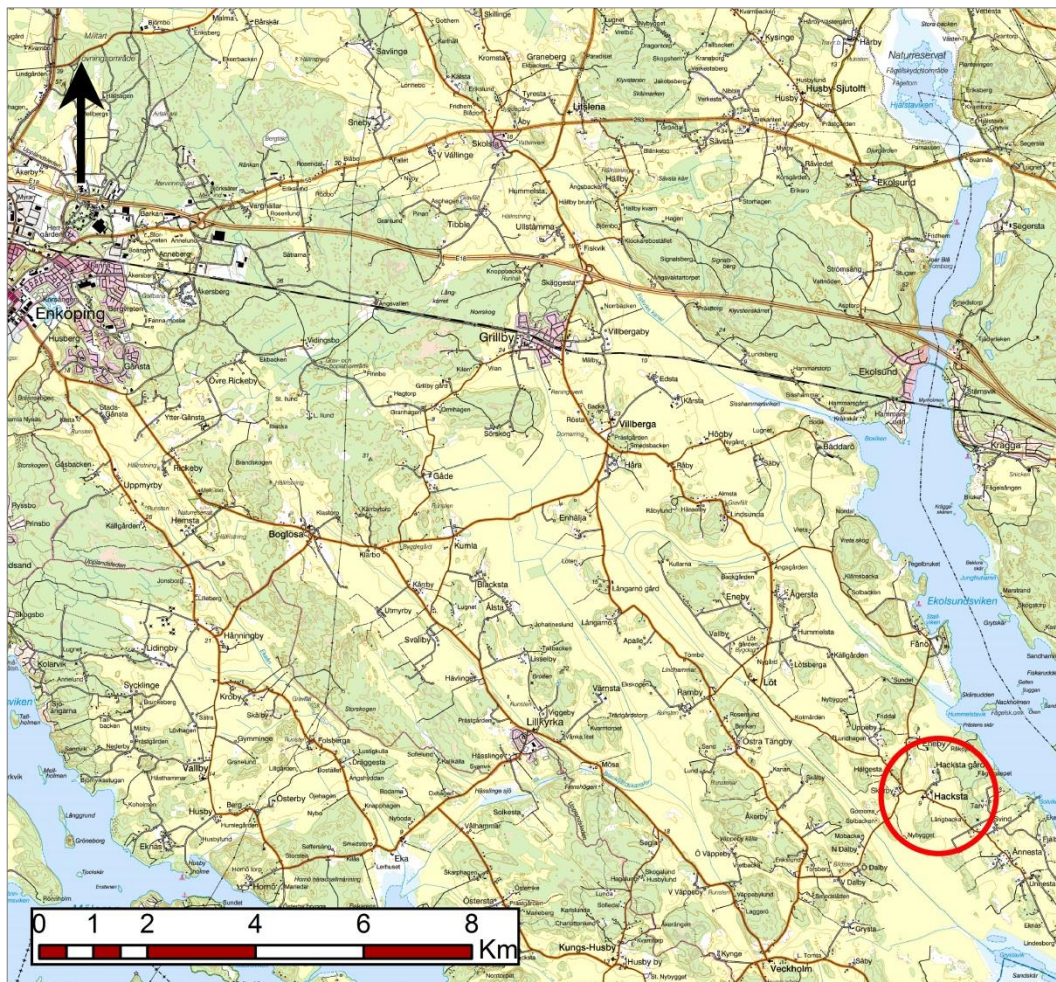
Sammanfattning

Efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län har Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi, utfört en arkeologisk schaktningsövervakning vid Hacksta kyrka i Enköpings kommun i Uppland. Arbetet utfördes i maj 2016 och omfattade övervakning av markarbeten i samband anläggande av ringledare för åkskydd. Vid arbetet påträffades enstaka äldre lämningar i schaktet främst i form av raseringsmaterial invid korets södra del samt sakristians västra vägg. Vid korets södra hörn framkom två grundstenar till den nuvarande kyrkobyggnaden, vid framrensningen av dessa påträffades ett mindre beslag i järn.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde under maj månad 2016 en arkeologisk schaktningsövervakning vid Hacksta kyrka i Uppland (figur 1). Arbetet skedde efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-6549-14, beslutsdatum 2015-01-28). Arbetet omfattade schaktning för nedläggning av ringledare vid komplettering av åskskydd för Hacksta kyrka. Enligt den ursprungliga planen skulle även ringledare grävas ned runt klockstapeln. Efter mätningar av Wikmans el bedömdes dock det befintliga åskskyddet vara tillräckligt. Länsstyrelsen hade i beslutet bedömt att området runt Hacksta kyrka och klockstapel var att betrakta som fornlämning. Vid schaktning intill kyrkan kunde äldre övergiva lämningar förväntas, så som lämningar från en äldre klockstapel. Beställare av arbetet var Enköpings pastorat. Det arkeologiska arbetet utfördes av Emelie Sunding som även var projektledare samt författare till denna rapport. I fältarbetet deltog även praktikant Adam Hultberg.

Figur 1. Översikt som visar läget för Hacksta kyrka sydöst om Enköping. Skala 1:140 000.

Bakgrund

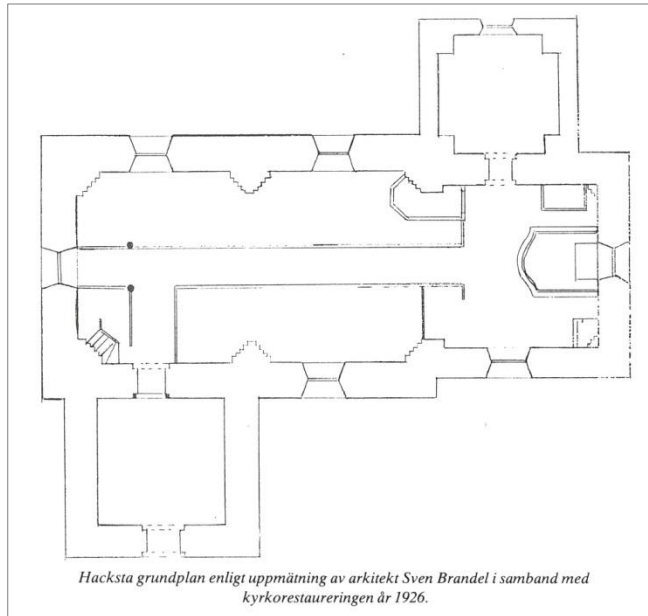
Hacksta kyrka ligger i ett småbrutet odlingslandskap vid Ekolsundsviken ca 2,5 mil sydöst om Enköping (figur 1). Kyrkans långhus med ett rakt avslutat kor uppfördes troligtvis under 1200-talets andra hälft. Koret har ursprungligen varit lägre än långhuset vilket syns på Harorps avbildning från 1684 (se omslagsbild). På kyrkobyggnadens norra sida uppfördes under medeltiden även en sakristia. Då denna revs 1762, och ersattes med en ny, är det svårt att avgöra dess egentliga ålder. I söder uppfördes ett vapenhus, vilket av gavelröstets blindingar att döma bör ha skett under 1400-talets senare del (Blent 1997; Kilström 1981).

Under 1600-, 1700- och 1800-talen genomgick inte kyrkan några större utvändiga förändringar, bortsett från rivningen och ersättningen av den medeltida sakristian. Dock försågs byggnaden med järnband och ankare 1691 för att hålla samman murarna, då bland annat korets östra mur hade börjat luta utåt. År 1927 utfördes utvändigt dräneringsarbeten runt vissa delar av kyrkobyggnaden (Kilström 1981).

Kyrkans klockstapel var ursprungligen öppen och hade spånklädda stolpar. Stapeln brädslogs och tjärades år 1648 och fick då sitt nuvarande utseende. Möjligen kan den invärdiga konstruktionen vara medeltida och samtida med lillklockan vilken troligen är gjuten 1522 (Blent 1997; Kilström 1981).

Figur 2. Hacksta kyrka från sydväst. Koret var ursprungligen lägre och smalare än långhuset. Foto mot SV, Johan Dellbeck, Upplandsmuseet.

Figur 3. Plan över Hacksta kyrka efter uppmätningar av Sven Brandel i samband med restaureringarna 1926. Bild från Kilstrom, 1981.

Figur 4. Skiss av Johan Hadorph sannolikt föreställande Hacksta kyrka. Bild från Vennberg 1917.

Syfte, metod och genomförande

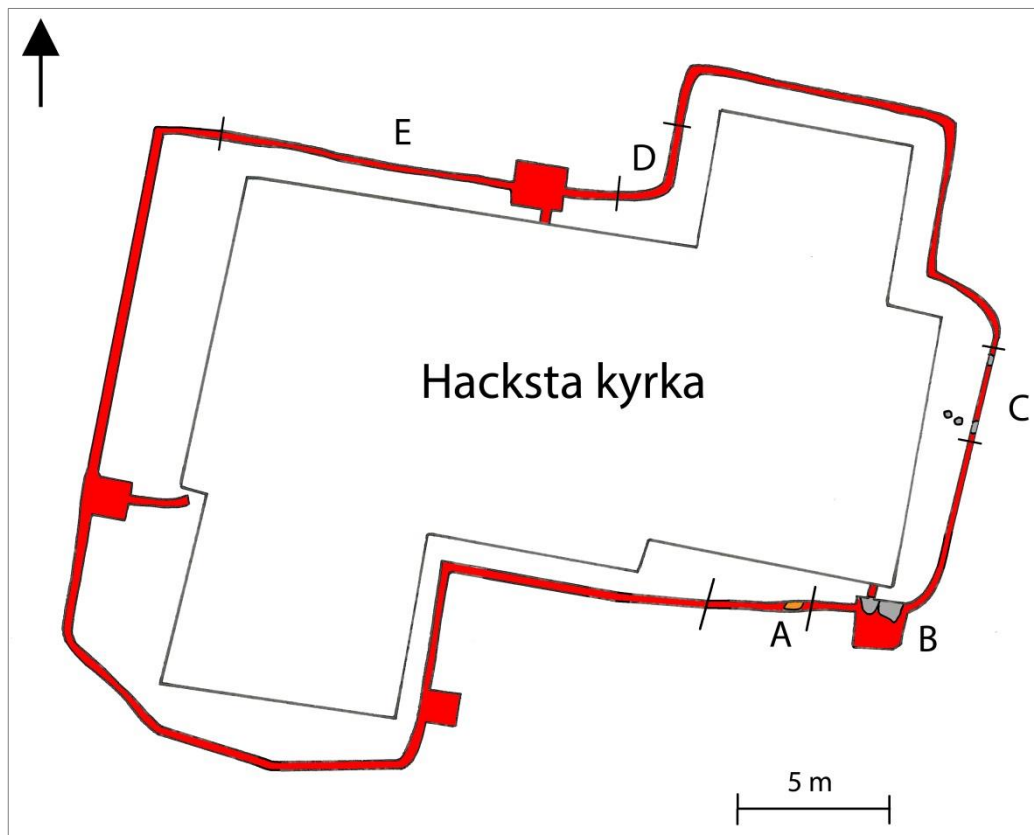
Åskskyddet vid Hacksta kyrka behövde kompletteras genom anläggandet av ny ringledare samt jordplåtar runt byggnaden. Enköpings pastorat sökte därför tillstånd för kompletteringen genom anläggande av ringledare på 0,3 m djup, runt kyrkan och klockstapeln. Tomas Nicklasson, Ackurat projekt AB, var projektledare för arbetet. Arbetet utfördes av Öjdahl Entreprenad och Wikmans el.

Målsättningen med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella lämningar som skulle komma att beröras av arbetet.

Det arkeologiska arbetet omfattade övervakning av schaktsträckan runt om kyrkobyggnaden. Dokumentationen gjordes genom planritning, beskrivningar samt foton. Fältarbetet genomfördes 2016-05-16 – 2016-05-17. Markarbetet utfördes med en liten grävmaskin. Schaktbredden var 0,3 – 1,2 m och djupet 0,3 – 0,5 m.

Undersökningsresultat

Schaktet förlades i huvudsak i gräsytor. Lagerföljden var överlag den samma runt hela kyrkobyggnaden. Överst fanns grästorv och matjord, ca 0,15 m tjockt. Därunder fanns ett lager med humös, brungrå, sandig silt, ca 0,2 m tjockt. Därunder fanns sedan ett grått siltlager med inslag av kol och tegelfragment ned till schaktbotten. Sträckan längs vapenhusets södra del förlades i grusgången. Denna del av schaktet löpte i ett äldre ledningsschakt där både el- och vattenledningar påträffades. I några delar av schaktet grävdes befintlig ringleddare fram och byttes ut, här fanns således inga äldre lämningar. Längs fem partier påträffades äldre lämningar (figur 5).

Figur 5. Plan över Hacksta kyrka med schaktet markerat i rött. Längs fem partier påträffades äldre lämningar, A-E. Skala 1:250.

A Raseringslager. Vid korets södra sida påträffades ett raseringslager med kalkbruk och tegelkross under grästorven. I östra delen av lagret fanns en hel tegelsten, ca 0,3 m lång och 0,1 m bred (figur 6). Det syntes även en tegelsten i norra schaktkanten, intill den andra.

Figur 6. Vid korets södra sida fanns i schaktet ett raseringslager bestående av kalkbruk och tegelkross. I östra delen av lagret fanns en hel tegelsten. Foto mot Ö.

B Stenar. I schakt för plåt vid korgavelns södra hörn påträffades två större stenar, ca 0,5-0,7 m stora (figur 5 och 7). Stenarna låg ca 0,5 m ut från fasaden direkt under grästorven. Sannolikt utgjorde de grundstenar till nuvarande kyrkobyggnaden. Vid rensning av stenarna påträffades ett mindre beslag i järn, se *Fynd*.

Figur 7. Stenarna B påträffades i schaktet ca 0,5 m ut från korgavelns södra hörn. Foto mot N.

Figur 8. Pågående schaktningsarbeten västgaveln på Hacksta kyrka. Foto mot S.

C Stenar. Vid korets norra gavel fanns två stenar synliga i gräset. Två stenar påträffades även här i schaktet varav en vars läge sammanföll med de två som stack upp i gräset (figur 5). Stenarna i schaktet var ca 0,5 m stora och låg ca 0,2 meter under mark (figur 9). Vid dessa stenar fanns även kalkbruk. Möjligtvis kan stenarna häröra från ombyggnationen av koret.

D Raseringslager. Vid sakristians västra vägg och vidare längs långhusets norra sida påträffades en ansamling av stenar, kalkbruk och tegelkross under matjorden (figur 5 och 10). Inga tydliga konstruktionsrester syntes utan materialet låg mer omrört/kaotiskt. Troligen kan det vara raseringsmaterial från den äldre sakristian.

E Rasering/Dränering. Kant i kant med D fanns i schaktet rikligt med natursten (figur 5 och 11). Dessa stenar löpte längs hela långhusets norra vägg. Stenarna låg mycket kaotiskt och löst samt blandat med matjord. Inget kalkbruk eller tegelkross fanns i denna del av schaktet. I schaktet syntes tydligt att delen närmast kyrkobyggnaden var omgrävd och fylld med ett brunt sandmaterial. Möjligen hör stenarna samman med raseringen av sakristian men troligtvis härrör de snarare från de dräneringsarbeten som utfördes på 1920-talet runt delar av kyrkan.

Figur 9. Vid korets norra gavel påträffades i schaktet två stenar, C. Vid dessa fanns även rester av kalkbruk. Foto mot S.

Figur 10. Längs sakristians västra vägg och mot långhusets norra del fanns i schaktet ett raseringslager, D, med kalkbruks- och tegelkross samt stenar. Foto mot N.

Figur 11. Längs långhusets norra vägg fanns i schaktet rikligt med naturstenar. In mot långhuset syntes i schaktkanten att marken var omgrävd och uppfylld med ett sandlager. Troligtvis härrör det från de dräneringsarbeten som utfördes runt delar av kyrkan under 1920-talet. Foto mot Ö.

Fynd

I samband med schaktningsarbetet påträffades ett fynd. Vid handrensning av grundstenarna B, som fanns vid korets södra hörn, påträffades ett litet beslag i järn. Beslaget har flera spetsar samt en nit i mitten. Beslaget påminner om en sporre men ska troligtvis ses som del av en av en större dekoration, exempelvis från en trädörr eller kista.

Paralleller finns bland annat i Rogslösa kyrka i Östergötland, Voxtorp och Rydaholm i Småland. Huvudingången till Rogslösa kyrka har en rikt järnbeslagen dörr med en dekor av både figurala och vegetativa motiv (figur 15). Ornamentiken kan dateras till 1100-talets mitt. Från Voxtorp och Rydaholm finns två järnbeslagna kistor, båda daterade till samma period som Rogslösadörren (figur 16 och 17)(Romdahl 1914).

Beslaget har konserverats av Max Jarehorn, OXIDER AB, se Bilaga 1.

Fnr	Material	Sakord	Kontext	Längd cm	Bredd cm	Tjocklek cm	Ant.	Beskrivning
1	Järn	Beslag	B	29,5	13,5	8,5	1	Ett beslag i järn. Sannolikt del av dekor till en trädörr eller träkista.

Figur 12. Fyndtabell.

Figur 13. Ovansidan av beslaget, F1, efter konservering. Foto Bengt Backlund, Upplandsmuseet.

Figur 14. Undersidan av beslaget, F1, efter konservering. Foto Bengt Backlund, Upplandsmuseet.

Figur 15. Den järnbeslagana dörren i Rogslösa kyrka är rikt dekorerad med både figurala och vegetativa motiv. Bild från Romdahl 1914.

Figur 16. Kistan från Voxtorp i Småland är daterad till 1100-talets mitt. RAÄ Kulturmiljöbild.

Figur 17. Kistan från Rydaholm i Småland är rikt dekorerad med järnbeslag. Även denna kista är daterad till 1100-talets mitt. RAÄ Kulturmiljöbild.

Administrativa uppgifter

Plats: Hacksta kyrka, Hacksta socken, Enköpings kommun, Uppsala län

Fornlämningstyp: Kyrkotomt

Undersökningstyp: Arkeologisk schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Markarbeten i samband med komplettering av åskskydd

Uppdragsgivare: Enköpings pastorat

Fältarbetsperiod: 16-17/5 2016

Upplandsmuseets projektledare: Emelie Sunding

Upplandsmuseets diarienummer: Ar-106-2015

Upplandsmuseets projektnummer: 8534

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6549-14, 2015-01-28

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Förvaras i Upplandsmuseets magasin i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Blent, K (red). 1997. *Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län*. Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuseet och Uppsala stift

Kilström, B. I. 1981. *Hacksta kyrka*. Kyrkobeskrivning. Upplands kyrkor 112. Strängnäs.

Romdahl, A. L. 1914. Rogslösadörren och en grupp romanska smiden i de gamla Götalandskapen. I: *Fornvännen 1914*. 231-245.

Vennberg, E. 1917. *Johan Hadorphs resor: Afritning af kyrkor och kyrkoväpnen i Uppland*. Stockholm.

Bilaga 1

OXIDER
Avlägsna - Skydda - Bevara

Konserveringsrapport

MJ

Rapport id: K16-129

Ort/Anläggning: Hacksta kyrka, Enköpings kommun. Projnr: 8534.

Fynd nr: 1

Kontaktperson: Emelie Sunding, Upplandsmuseet

Kons nr:

Datum in: 2016-08-17

Datum ut: 2016-11-14

Föremål: Stjärntrissa, beslag

Material: Järn

Antal: 1+1frag

Mått:

Vikt in: 2,45g **Vikt ut:** 2,04g

Foto: Ja

Behandling:

Föremålets ytor täcks av jämna och täta föroreningar, med underliggande lägre krustbildningar. Ett av dess utskott är av.

Detaljen före konservering.

Konserveringsrapport

MJ

Rapport id: K16-129

Föremålet bearbetades under mikroskop med skalpell och dentalverktyg. Efter denna grövre rengöring så blåstrades ytorna med aluminiumoxid, där korrosionsprodukter av hårdare och tätare karaktär avlägsnas. Detaljen urlakades med natriumhydroxid (NaOH) kring en nivå av pH 11, till dess att kloridhalten är obefintlig i lakvätskan. NaOH avlägsnas ur föremålet genom lakning i ljummet avjoniserat vatten. Vidare dehydrering med 95%-ig etanol samt torkas.

För att avlägsna och jämna ytorna ytterligare från föroreningar, blåstras ytorna återigen, då med glaspärlor. Dehydrering i etanol samt en kontrollerad torkning. Behandlingen avslutas med att en ytbehandling läggs i form av Dinitrolpasta som penslas över ytorna, senare appliceras mikrokristallint vax i pastaform.

Den lösa spetsen monterades åter med Paraloid B72 1:1 i acetone.

Föremålet efter konservering.

Föremålet påminner om en dekordetalj från en dörr eller kista.

Hanteras varsamt, monterad